

Ένταξη Αυτοδύναμου Μαθήματος Χρηματοοικονομικής Παιδείας στη Μέση Εκπαίδευση

13 Μαρτίου 2024

Δρ. Ανδρέας Μιλιδώνης
Καθηγητής Χρηματοοικονομικής
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Δρ. Παναγιώτης Χ. Ανδρέου
Αν. Καθηγητής Χρηματοοικονομικής
Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΣΥΝΟΨΗ

Εισηγούμαστε την ένταξη υποχρεωτικού και αυτοδύναμου μαθήματος χρηματοοικονομικής παιδείας στη δευτεροβάθμια δημόσια εκπαίδευση, την οποία θεωρούμε ως τη βέλτιστη λύση που μπορεί να συμβάλει στην προώθηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στη δημόσια εκπαίδευση.

Η άποψή μας, την οποία υποστηρίζουμε και επιστημονικά μέσω της Εθνικής Στρατηγικής για το Χρηματοοικονομικό Αλφαριθμητισμό και τη Χρηματοοικονομική Παιδεία, είναι να ενταχθεί αυτόνομο (ανεξάρτητο) μάθημα στην ύλη της μέσης εκπαίδευσης, διάρκειας 50 λεπτών την εβδομάδα για 25 εβδομάδες. Αυτή η λύση προωθείται επίσης από το 2021 σε τουλάχιστον 15 ιδιωτικά σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε πέντε επαρχίες της Κύπρου, τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά, με τη συντριπτική πλειοψηφία των σχολείων να προσφέρουν υποχρεωτικό, ανεξάρτητο μάθημα χρηματοοικονομικής παιδείας. Το αυτόνομο υποχρεωτικό μάθημα επιτρέπει την καλύτερη κατανόηση της ύλης, καθώς και τη γόνιμη αλληλεπίδραση με τους/ις μαθητές/τριες. Το μάθημα σχεδιάστηκε από τους υποφαινόμενους και εγκρίθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, Αθλητισμού και Νεολαίας. Η ύλη του μαθήματος αναπτύχθηκε από τον Δρα Μιλιδώνη, ο οποίος διδάσκει το αντίστοιχο υποχρεωτικό μάθημα στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και ταυτόχρονα συντονίζει το εκπαιδευτικό προσωπικό των ιδιωτικών σχολείων. Ο συντονισμός γίνεται σε πραγματικό χρόνο, ενώ διοργανώνεται επίσης ετήσια ημερίδα εκπαίδευσης του προσωπικού αλλά και ανανέωση της ύλης του μαθήματος.

Θεωρούμε ότι το εναλλακτικό μοντέλο περιστασιακής μάθησης των υπό μορφή εργαστηρίων με πολύ μικρότερη διάρκεια από την αντίστοιχη διάρκεια ενός μαθήματος, δεν θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα στην περίπτωση της χρηματοοικονομικής παιδείας, στην οποία απαιτείται διαφορετικός τρόπος εκπαίδευσης των μαθητών και μαθητριών (π.χ. διαδραστικές εργασίες), αλλά και περισσότερος χρόνος, όπως διαφαίνεται και από τη βιβλιογραφία που αναφέρουμε λεπτομερέστερα πιο κάτω. Επίσης με βάση την δεκαετή εμπειρία της Αγγλίας σε θέματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης¹, για τη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού χρειάζεται και καλλιέργεια ευρύτερων συμπεριφορών αλλά και προσεγγίσεων χρηματοοικονομικών αποφάσεων, πέραν των χρηματοοικονομικών γνώσεων. Με βάση την εξέλιξη του μαθήματος σε άλλες χώρες, αναμένεται ότι θα χρειάζεται επίσης πρόσβαση σε υπολογιστή για τα θέματα που σχετίζονται με την ψηφιακή χρηματοοικονομική εκπαίδευση, καθώς και για τις διαδραστικές εργασίες των μαθητών και μαθητριών.

Σύμφωνα με την επιστημονική βιβλιογραφία, το εναλλακτικό μοντέλο περιστασιακής μάθησης των χρηματοοικονομικών δεν φαίνεται να επαρκεί για να διαμορφώσει σωστές στάσεις και συμπεριφορές στους μαθητές (Lusardi and Mitchell, 2014)². Η προσφορά περιστασιακών σεμιναρίων ενδέχεται να

¹ «Financial education in England's schools a 'pyrrhic victory', Martin Lewis says»
<https://www.ft.com/content/dd401e78-7ae0-4e0d-83b1-ce16cb468fa0>

² Lusardi, Annamaria, and Olivia S. Mitchell, 2014. The economic importance of financial literacy: Theory and evidence, *Journal of Economic Literature*, 52, 5-44.

είναι αναποτελεσματική, δεδομένου ότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν είναι χρηματοοικονομικά εγγράμματο και δεν κατέχει τις βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες. Επιπρόσθετα, διάφορες μελέτες επισημαίνουν ότι δεν είναι πιθανό η σύντομη έκθεση στην εκπαίδευση χρηματοοικονομικών γνώσεων να έχει σημαντικό αντίκτυπο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων του ατόμου που εκπαιδεύεται με αυτόν τον τρόπο.

Πέραν των σημείων που αναπτύσσουν οι Lusardi και Mitchell, υπάρχουν και άλλες πτυχές της επιστημονικής βιβλιογραφίας που εισηγούνται ότι ένα υποχρεωτικό, ανεξάρτητο μάθημα στην προσωπική χρηματοοικονομική θα ήταν η βέλτιστη λύση. Συνοψίζουμε αυτές τις πτυχές τις βιβλιογραφίας πιο κάτω.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Πλήθος διεθνών επιστημονικών ευρημάτων καταδεικνύουν ότι άτομα με επαρκείς χρηματοοικονομικές γνώσεις, ανεπτυγμένες δεξιότητες και σωστή στάση και συμπεριφορά στην καθημερινότητά τους (περιλαμβανομένου και του χώρου εργασίας τους) έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να φτάσουν στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους και να επιδράσουν πιο αποτελεσματικά στο οικονομικό περιβάλλον που ζουν, να διεκδικήσουν καλύτερες θέσεις εργασίας και να εξασφαλίσουν υψηλότερο βιοτικό επίπεδο (Lusardi and Mitchell, 2014).

Οι επιστημονικές μελέτες (π.χ. Lusardi, Michaud and Mitchell, 2017)³ υποστηρίζουν ότι η έλλειψη χρηματοοικονομικής μόρφωσης αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που μπορεί να εξηγήσει την εισοδηματική ανισότητα στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Αυτό συμβαίνει γιατί τα άτομα με καλύτερες χρηματοοικονομικές γνώσεις και δεξιότητες συσσωρεύουν σημαντικά περισσότερο πλούτο σε σχέση με τα άτομα που έχουν άγνοια και έλλειψη ικανοτήτων στο εν λόγω θέμα. Επιπλέον, η επιστημονική βιβλιογραφία δείχνει ότι το υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων σχετίζεται θετικά με τις επιδόσεις των καταναλωτών σε θέματα που άπτονται των χρηματιστηριακών αγορών (Balloch, Nicolae and Philip, 2015)⁴, τη συμμετοχή και τον σχεδιασμό της συνταξιοδότησής τους (Klapper and Panos, 2011)⁵, την αποφυγή επενδυτικών παγίδων (Andreou and Philip, 2018)⁶, την ενεργό συμμετοχή στην ηλεκτρονική τραπεζική (Andreou and Anyfantaki, 2021)⁷, καθώς και την αποφυγή επαχθών καταστάσεων όπως η υπερχρέωση/υπερβολική δανειακή επιβάρυνση (Campbell, 2006; Andreou and Philip, 2018)⁸.

ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΕΝΑΝΤΙ ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η Frisancho (2020)⁹ δείχνει ότι, όταν η χρηματοοικονομική εκπαίδευση διδάσκεται μέσω υποχρεωτικού μαθήματος, παρατηρείται υψηλό ποσοστό αφομοίωσης και κατανόησης της ύλης. Αντίθετα, όταν η εκπαίδευση είναι προαιρετική, παρατηρείται μικρή θετική επίδραση.

Οι Urban et al. (2020)¹⁰ καταλήγουν ότι η επαρκής χρηματοδότηση της προετοιμασίας των εκπαιδευτικών μπορεί να είναι καθοριστική για την επιτυχή υλοποίηση προγραμμάτων

³ Lusardi, A., Michaud, P.C. and Mitchell, O.S., 2017. Optimal financial knowledge and wealth inequality. *Journal of Political Economy*, 125(2), 431-477.

⁴ Balloch, A., Nicolae, A. and Philip, D., 2015. Stock market literacy, trust, and participation. *Review of Finance*, 19(5), 1925-1963.

⁵ Klapper, L. and Panos, G.A., 2011. Financial literacy and retirement planning: the Russian case. *Journal of Pension Economics & Finance*, 10(4), 599-618.

⁶ Andreou, P.C. and Philip, D., 2018. Financial knowledge among university students and implications for personal debt and fraudulent investments. *Cyprus Economic Policy Review*, 12(2), 3-23.

⁷ Andreou, P.C. and Anyfantaki, S., 2021. Financial literacy and its influence on internet banking behavior. *European Management Journal*, 39(5), 658-674.

⁸ Campbell, J.Y., 2006. Household finance. *Journal of Finance*, 61(4), 1553-1604.

⁹ Frisancho, V., 2020. The impact of financial education for youth. *Economics of Education Review*, 78, 101918.

¹⁰ Urban, C., Schmeiser, M., Collins, J.M. and Brown, A., 2020. The effects of high school personal financial education policies on financial behavior. *Economics of Education Review*, 78, 101786.

χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Σε πρόσφατο συνέδριο της Κεντρικής Τράπεζας της Κύπρου (2023), η Καθηγήτρια Lusardi προέτρεψε υπέρ της υποχρεωτικής χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στα σχολεία.¹¹

Στην ενότητα «Οι ιδιαιτερότητες της Κύπρου» πιο κάτω, αναδεικνύουμε τα αποτελέσματα μελετών για την Κύπρο που ενισχύουν τη θέση ότι η χρηματοοικονομική παιδεία είναι απαραίτητη, ιδιαίτερα στους νέους και νέες με έμφαση σε άτομα που δεν έχουν επαφή με μαθήματα οικονομικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

ΟΙ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΥΠΟΛΟΙΠΟ ΚΟΣΜΟ

Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται μεγάλη τάση ένταξης ενός υποχρεωτικού, ανεξάρτητου μαθήματος χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών μέσης εκπαίδευσης στις ΗΠΑ. Αναφερόμαστε στις ΗΠΑ ως πρώτο παράδειγμα, αφού οι 50 Πολιτείες προσφέρουν πολλά δεδομένα για την εκπόνηση μελετών. Συγκεκριμένα, μέχρι πριν από τρία χρόνια μόνο οκτώ Πολιτείες των ΗΠΑ είχαν εισαγάγει υποχρεωτικό μάθημα στα προγράμματα διδασκαλίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σήμερα ο αριθμός αυτός έχει τριπλασιαστεί, καθώς 25 Πολιτείες έχουν πλέον συμπεριλάβει στα σχολικά προγράμματα υποχρεωτική χρηματοοικονομική εκπαίδευση, ως επί το πλείστον με τη μορφή υποχρεωτικού ανεξάρτητου μαθήματος.

Στην πιο πρόσφατη ακαδημαϊκή δημοσίευσή τους σχετικά με τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, οι Luedtke και Urban (2024)¹² διεξήγαγαν εκτενή επισκόπηση των μαθημάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στις ΗΠΑ. Συνοψίζουμε παρακάτω τα κύρια ευρήματα από τη μελέτη τους που είναι διαφωτιστικά και για τον προγραμματισμό του μαθήματος στην Κύπρο:

- Έχουν συλλέξει πληροφορίες από 19.000 μαθήματα οικονομικής εκπαίδευσης στις ΗΠΑ.
- Αυτά τα μαθήματα διδάσκονται σε 7.400 λύκεια από το 2018 έως το 2023.
- Σύμφωνα με τους συγγραφείς, “The most common type of financial education offered is a semester-long course focused entirely on financial education, rather than, for example, a course on another topic that builds in a section on financial education.” (Η συνηθέστερη μορφή με την οποία προσφέρεται η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι ως αυτοτελές μάθημα διάρκειας ενός σχολικού εξαμήνου και όχι π.χ. μια ειδική ενότητα που ενσωματώνεται σε κάποιο άλλο μάθημα.)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Τα αποτελέσματα από τις πρόσφατες έρευνες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) δείχνουν ότι άτομα με κατάλληλη χρηματοοικονομική παιδεία έχουν διπλάσιες πιθανότητες να απασχοληθούν και σχεδόν τριπλάσιες πιθανότητες να αμείβονται με υψηλότερο από τον διάμεσο μισθό ατόμων με χαμηλές χρηματοοικονομικές γνώσεις και δεξιότητες. Το σημαντικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οι χαμηλές χρηματοοικονομικές γνώσεις και δεξιότητες μπορεί να περιορίζουν σοβαρά την πρόσβαση των ανθρώπων σε καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας, κάτι που ενδέχεται έπειτα να επηρεάσει και την κοινωνική τους θέση.

ΟΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Τα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Κύπρο συνάδουν με τις διεθνείς μελέτες που καταγράφουν χαμηλές βαθμολογίες, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων. Η μελέτη των Andreou & Philip (2018) κάλυψε δείγμα από 881 Κύπριους φοιτητές και φοιτήτριες με κύριο στόχο την καταγραφή του επιπέδου των γνώσεών τους σε χρηματοοικονομικές έννοιες και δεξιότητες. Από τα ευρήματα διαφάνηκε ότι μόνο το 36.9% των ερωτηθέντων μπορούν να θεωρηθούν ως χρηματοοικονομικά εγγράμματα άτομα. Σε σύγκριση με τα αποτελέσματα της έρευνας του ΟΟΣΑ το 2016 που κάλυψε

¹¹ https://x.com/A_Milidonis/status/1634196122976518144?s=20

¹² Luedtke, A.O. and Urban, C., 2024. High school financial education courses in the United States.: What is the importance of setting state policies? *Journal of Financial Literacy and Wellbeing*, 1-19.

ενήλικες σε 30 χώρες, η Κύπρος είναι ουραγός στο θέμα αυτό και κατατάσσεται ανάμεσα σε χώρες όπως η Ταϊλάνδη και η Λευκορωσία, ενώ την ευρωπαϊκή πρωτιά καταλαμβάνουν χώρες όπως η Φινλανδία και η Νορβηγία, με ποσοστά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού που ξεπερνούν το 70% του ενεργού πληθυσμού. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν ότι οι χρηματοοικονομικά αναλφάβητοι φοιτητές έχουν περιορισμένη ικανότητα να διαχειριστούν το χρέος τους (από κάρτες, δάνεια κ.λπ.) σε σχέση με τους συμφοιτητές τους που θεωρούνται ως χρηματοοικονομικά εγγράμματοι. Επίσης, η μελέτη καταδεικνύει ότι η απουσία χρηματοοικονομικής γνώσης είναι ο πιο σημαντικός και ισχυρός παράγοντας που εξηγεί τη συμμετοχή ορισμένων φοιτητών σε σκιώδη επενδυτικά σχήματα. Οι χρηματοοικονομικά αναλφάβητοι φοιτητές παρουσιάζουν σημαντικά υψηλότερη πιθανότητα να εμπλακούν ή να συμμετέχουν σε σκιώδη επενδυτικά σχήματα τύπου “Ponzi/Πυραμίδα” σε σύγκριση με τους χρηματοοικονομικά εγγράμματους συμφοιτητές τους. Η μελέτη τονίζει ότι ο χρηματοοικονομικός αναλφάβητισμός είναι αποτέλεσμα της απουσίας τυπικής χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια φοίτησης των νεαρών ατόμων στη μέση εκπαίδευση, η οποία θα τους εξοικείωνε με πολύ σημαντικές χρηματοοικονομικές έννοιες σχετικές με την καταναλωτική πίστη, την αποταμίευση και τις επενδύσεις, τον συνταξιοδοτικό προγραμματισμό, τον πληθωρισμό και την αγοραστική δύναμη, τα στεγαστικά δάνεια κ.λπ.

Η επιστημονική μελέτη των Andreou & Anyfantaki (2021) εστιάζει στον ψηφιακό χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό (digital financial literacy) του πληθυσμού και μελετά τον ρόλο του στις τραπεζικές επιλογές και συνήθειες των ερωτηθέντων. Ένα ενδιαφέρον εύρημα της μελέτης είναι ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αποτελεί ένα στατιστικά σημαντικό παράγοντα της χρήσης της ηλεκτρονικής τραπεζικής. Τα χρηματοοικονομικά αναλφάβητα άτομα έχουν πολύ χαμηλότερη πιθανότητα να χρησιμοποιήσουν ψηφιακά μέσα τραπεζικής. Αυτό σημαίνει ότι ο χρηματοοικονομικός αναλφάβητισμός επηρεάζει αρνητικά την ενεργό συμμετοχή στην ηλεκτρονική τραπεζική, η οποία αποτελεί πλέον τον βασικό δίαυλο παροχής άμεσων τραπεζικών υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, ο χρηματοοικονομικός αναλφάβητισμός επηρεάζει αρνητικά την ενσωμάτωση των ατόμων στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που προσφέρονται με ψηφιακό τρόπο.

Η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου διεξήγαγε παγκύπρια δειγματοληπτική έρευνα για τη μέτρηση του επιπέδου των χρηματοοικονομικών γνώσεων των Κυπρίων. Η στατιστική ανάλυση επιβεβαιώνει ότι το επίπεδο χρηματοοικονομικής γνώσης στην Κύπρο είναι χαμηλότερο σε σχέση με τις χώρες του ΟΟΣΑ που ανήκουν στον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο. Ειδικότερα, σε μια κλίμακα με άριστη επίδοση το 21, η συνολική βαθμολογία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Κύπρο φτάνει το 13,3. Ένας παράγοντας που συμβάλλει σε αυτό είναι η ιδιαίτερα χαμηλή επίδοση στην κατηγορία της «χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς» από τους νέους ηλικίας 18-29 ετών. Ουσιαστικά, οι νέοι παρουσιάζουν χαμηλότερες επιδόσεις στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό.

Η μελέτη της Κεντρικής Τράπεζας, πέραν του χαμηλού επιπέδου χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού που εντοπίζει, αναδεικνύει ακόμα ένα σημαντικό εύρημα. Το [χαμηλό] επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού δεν είναι ομοίμορφα χαμηλό μεταξύ των νέων, αλλά είναι ακόμα χαμηλότερο σε άτομα που δεν έτυχαν καθόλου εκπαίδευσης με μαθήματα που σχετίζονται με την οικονομική επιστήμη. Αυτές οι ανισότητες ως προς τις χρηματοοικονομικές γνώσεις συνδέονται με οικονομικές ανισότητες στην κοινωνία, αφού χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού εντοπίζονται επίσης σε άτομα με χαμηλή εκπαίδευση και χαμηλά εισοδήματα.

Η μελέτη που πραγματοποίησαν οι Kallenos, Milidonis, Nishiotis & Zenios (2024)¹³ στην Κύπρο εξετάζει τον αντίκτυπο της εισαγωγής ενός πανεπιστημιακού μαθήματος χρηματοοικονομικής παιδείας. Τα αποτελέσματά τους δείχνουν αύξηση στις χρηματοοικονομικές γνώσεις των φοιτητών που παρακολουθούν το μάθημα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ταυτόχρονα διαπιστώνεται θετικός αντίκτυπος και στους γονείς των φοιτητών. Πιο συγκεκριμένα, η μεγάλη αλληλεπίδραση μεταξύ των γονέων και των παιδιών δημιουργεί ένα πρόσφορο έδαφος για τη μετάδοση γνώσεων, με τους γονείς

¹³ Kallenos, T.L., Milidonis, A., Nishiotis, G. and Zenios, S.A., 2022. Financial Education and Spillover Effects. Available at SSRN 4094763.

που αλληλοεπιδρούν σε μεγάλο βαθμό με τα παιδιά τους να επωφελούνται και οι ίδιοι από τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση που λαμβάνουν τα παιδιά τους.

Τέλος, πολύ σημαντικά αποτελέσματα εξάγονται από τα στατιστικά αποτελέσματα μελέτης του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου βάσει των δεδομένων που συλλέχθηκαν από έρευνα που διεξάχθηκε για λογαριασμό του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου. Στην έρευνα πεδίου συμμετείχαν 514 νέοι και νέες ηλικίας 15 ετών. Η διαδικασία συλλογής δεδομένων πραγματοποιήθηκε το 2021, με παγκύπρια κάλυψη, τόσο σε αστικές όσο και σε αγροτικές περιοχές. Η επιλογή του δείγματος έγινε με την τεχνική της τυχαίας δειγματοληψίας, ενώ η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω προσωπικών συνεντεύξεων.

Μέσα από τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύεται η ευρεία ευχέρεια που διαθέτουν οι μαθητές για τη χρήση των τραπεζικών καρτών για αγορές είτε από φυσικά είτε από ηλεκτρονικά καταστήματα. Η εν λόγω έρευνα επιβεβαιώνει εύρημα από μελέτη του ΟΟΣΑ, που καταγράφει τα αποτελέσματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε μαθητές ηλικίας 15 ετών ανάμεσα σε 117.000 άτομα από 20 χώρες, και επισημαίνει εξίσου ότι οι νέοι είναι ήδη καταναλωτές χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών από νεαρή ηλικία, επειδή δύνανται να τηρούν λογαριασμούς σε τράπεζες, να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για online αγορές κ.λπ.

Το πιο αξιοσημείωτο, και συνάμα εξαιρετικά ανησυχητικό, αποτέλεσμα είναι ότι λιγότερο από το 20% των μαθητών και μαθητριών που συμμετείχαν στην έρευνα φαίνεται να έχουν επαρκές επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων. Τα στατιστικά δεδομένα στοιχειοθετούν το συμπέρασμα ότι ένας πολύ μικρός αριθμός μαθητών είναι σε θέση να γνωρίζει πολύ βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες που σε σύντομο χρονικό διάστημα (δηλ. με την αποφοίτησή τους από το λύκειο) θα επηρεάσει την ικανότητά τους να λάβουν σωστές αποφάσεις σε χρηματοοικονομικά θέματα/επιλογές που θα άπτονται της καθημερινότητάς τους.

Τονίζεται ότι το πρόβλημα του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού στο δείγμα των μαθητών και μαθητριών της έρευνας φαίνεται να είναι αποτέλεσμα ανεπαρκούς εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της φοίτησης στο σχολείο. Σε αυτό συνηγορούν οι δηλώσεις των ερωτώμενων στην πρόταση *«Με έχουν διδάξει στο σχολείο όλα όσα χρειάζονται για να μπορώ να διαχειρίζομαι μόνος/η μου τα χρήματά μου»*, όπου το 47% δηλώνει ισχυρή διαφωνία, το 18% τείνει να διαφωνεί και μόνο το 10% των ερωτώμενων δηλώνει ότι συμφωνεί με την πρόταση. Κατά συνέπεια, οι μαθητές και μαθήτριες όχι μόνο κατανοούν την έλλειψη εκπαίδευσης σε χρηματοοικονομικά θέματα, αλλά και σε ποσοστό 76% του δείγματος τείνουν να συμφωνούν ότι είναι αναγκαία η τυπική ένταξη της χρηματοοικονομικής παιδείας στα σχολεία.

Ο συνδυασμός των παραπάνω επιστημονικών ευρημάτων από τις έρευνες που αφορούν την Κύπρο αναδεικνύει, πρώτον και κύριον, τη σημασία της ένταξης της χρηματοοικονομικής παιδείας στη μέση εκπαίδευση. Η ένταξη πρέπει να γίνει σε υποχρεωτική βάση, για να επιτύχουμε καθολική συμμετοχή χωρίς αποκλεισμούς. Αυτό είναι καίριο, δεδομένου ότι η κατοχή βασικών χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντική για να μπορέσει κάποιος να ζήσει μια υγιή, ευτυχισμένη και ασφαλή ζωή. Το επίπεδο κατανόησης σχετικά με τις βασικές αρχές του προϋπολογισμού, της αποταμίευσης, του χρέους και της επένδυσης θα επηρεάσει σημαντικά τη ζωή ενός νεαρού ατόμου και μπορεί να κάνει πραγματικά τη διαφορά μεταξύ ευημερίας και φτώχειας.

Με δεδομένα τα πιο πάνω στοιχεία για την Κύπρο, η μελέτη των Lusardi και Mitchell (2014) γίνεται ακόμα πιο συναφής: η προσφορά περιστασιακών σεμιναρίων ενδέχεται να είναι αναποτελεσματική, εφόσον ότι ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν είναι χρηματοοικονομικά εγγράμματο και δεν κατέχει τις βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες.

ΔΙΑΧΥΣΗ ΓΝΩΣΗΣ

Η διάχυση χρηματοοικονομικής γνώσης είναι επωφελής, καθώς βοηθά τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης να φτάσουν σε ένα μεγαλύτερο κοινό (OECD, 2013).¹⁴

Οι επιδράσεις διάχυσης χρηματοοικονομικής γνώσης έχουν καταγραφεί σε αρκετές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Κύπρου (Kallenos, Milidonis, Nishiotis and Zenios, 2024). Στις περιπτώσεις όπου έχει καταγραφεί διάχυση γνώσης, αυτό έγινε μέσα από ολοκληρωμένο μάθημα προσωπικής χρηματοοικονομικής, και όχι μέσα από μεμονωμένα σεμινάρια ή άλλη ανάμεικτη προσέγγιση.

Άλλη μια πρόσφατη δημοσιευμένη έρευνα που δείχνει διάχυση γνώσης από την αίθουσα διδασκαλίας στο σπίτι είναι εκείνη της Frisancho (2023). Η συγγραφέας, εξετάζοντας ένα δείγμα 20.000 μαθητών στο Περού, εντοπίζει ότι μέσω υποχρεωτικού μαθήματος προσωπικής χρηματοοικονομικής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, βελτιώνονται οι χρηματοοικονομικές αποφάσεις των γονέων των μαθητών που παρακολουθούν το μάθημα.

ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΚΑΙ ΠΙΘΑΝΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΟ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Οι ενδεχόμενοι κίνδυνοι από την εφαρμογή μιας λύσης που δεν θα εξυπηρετήσει τον σκοπό του μαθήματος της χρηματοοικονομικής παιδείας, καθώς και η αναβολή εξέτασης της προτεινόμενης λύσης για εφαρμογή στο άμεσο μέλλον, μας ανησυχούν. Συγκεκριμένα:

- Εκφράζουμε την ανησυχία ότι η αναβολή μιας δράσης πολύ συχνά οδηγεί στην ακύρωσή της στην Κύπρο.
- Η επιστημονική αξιολόγηση του εναλλακτικού μοντέλου περιστασιακής μάθησης των χρηματοοικονομικών δεν αναμένεται να φέρει σημαντική βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, για τους λόγους που περιγράψαμε πιο πάνω. Αν επαληθευτεί η ανησυχία μας, είναι πιθανόν να στιγματιστούν όλες τις προσπάθειες βελτίωσης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και να δημιουργηθεί αρνητικό προηγούμενο για την όποια προσπάθεια εισαγωγής του μαθήματος χρηματοοικονομικής παιδείας στο μέλλον.

Επιπλέον, αυτό που επιθυμούμε να γίνει κατανοητό είναι ότι είμαστε αντιμέτωποι με νέες γνωσιακές προκλήσεις στο εν λόγω αντικείμενο. Πέρα από τα βασικά χρηματοοικονομικά, το μάθημα θα πρέπει να συμβάλλει στη διδασκαλία και την κατανόηση των ψηφιακών χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα θέματα πληρωμών που αφορούν τα e-wallet, τα κρυπτονομίσματα, θέματα διαχείρισης ψηφιακών περιουσιακών στοιχείων, robo advisors, θέματα ενναλακτικής χρηματοδότησης όπως είναι το crowdfunding, peer-to-peer lending και πολλά άλλα. Η πρόκληση γίνεται ακόμη μεγαλύτερη, εφόσον όχι μόνο θα πρέπει να βρούμε τρόπους να μεταφέρουμε τις έννοιες και το περιεχόμενο γύρω από αυτές τις καινούργιες ψηφιακές χρηματοοικονομικές θεματικές, αλλά θα πρέπει να συμβάλλουμε επίσης στην πρακτική εφαρμογή τους, κάτι που θα βοηθήσει ουσιαστικά στην ανάπτυξη βιωματικών εμπειριών στους μαθητές και τις μαθήτριες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η επαρκής γνώση χρηματοοικονομικών εννοιών όσο και η ικανότητα αξιοποίησής τους είναι ακρογωνιαίος λίθος στη λήψη ορθών οικονομικών αποφάσεων. Ένα μάθημα που θα ενσωματώνει βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες θα συμβάλει καθοριστικά στην καλύτερη κατανόηση των μαθητών των επιπτώσεων της παγκόσμιας και πολύπλοκης οικονομικής πραγματικότητας και θα τους βοηθήσει να λάβουν ορθές χρηματοοικονομικές αποφάσεις κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Το περιεχόμενο ενός τέτοιου μαθήματος σε συνδυασμό με διάφορες πρακτικές εφαρμογές των

¹⁴ OECD, 2013. A framework for evaluating financial education programmes, Evaluating financial education programmes: survey, evidence, policy instruments and guidance.

χρηματοοικονομικών θα συντείνει σημαντικά στο να αναπτύξουν τα άτομα από πολύ νεαρή ηλικία την κατάλληλη στάση χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς και κουλτούρας.

Στηρίζουμε ανεπιφύλακτα την εισαγωγή ανεξάρτητου, υποχρεωτικού μαθήματος προσωπικής χρηματοοικονομικής στη δευτεροβάθμια δημόσια εκπαίδευση. Είναι πεποίθησή μας ότι αποτελεί τη βέλτιστη λύση για την αποτελεσματική προώθηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στη δημόσια εκπαίδευση προς επίτευξη των στόχων της Εθνικής Στρατηγικής. Το αυτόνομο μάθημα θα επιτρέπει περισσότερο χρόνο για την ανάπτυξη και κατανόηση της ύλης και για την αλληλεπίδραση με τους μαθητές και τις μαθήτριες. Οποιαδήποτε άλλη λύση πέραν του υποχρεωτικού μαθήματος θα πήγαινε ενάντια στις δοκιμασμένες λύσεις και τις παγκόσμιες τάσεις και ενάντια στις προτροπές εμπειρογνομών με διεθνή εμπειρία σε θέματα δημόσιας οικονομικής πολιτικής.

Παραμένουμε στη διάθεσή της εκτελεστικής εξουσίας να συζητήσουμε περαιτέρω το θέμα της εισαγωγής μαθήματος χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στη μέση εκπαίδευση στα δημόσια σχολεία της Κύπρου.